

L. Zsigmond, *Die Zerschlagung der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und die internationalen Kraftverhältnisse, Studia Historica* 23, Budapest 1960, str. 49.

Pošavši od tvrdnje da je jednu od glavnih zadaća buržoasko-demokratske revolucije 1917. predstavljalo razbijanje Austro-ugarske monarhije; da su rješenje tog zadatka i njegovi rezultati zavisili, s jedne strane, od unutrašnjih odnosa snaga, a, s druge, o međunarodnopolitičkoj situaciji; da su ta dva faktora bila organski povezana, međusobno se ispreplićući, i to utoliko više što je prijelaz iz imperijalističkog u građanski rat zavisio od snage revolucionarne klase, proletarijata, i socijalističkog pokreta, L. Zsigmond ističe, da je pobjedom Februarske revolucije u Rusiji 1917. i padom carizma započeo taj prijelaz, to prerastanje imperijalističkog u građanski rat.

Politička, socijalna, idejna, moralna i diplomatska kriza, koju su izazvali revolucionarni događaji u Rusiji, nije pošteđjela ni jednu zemlju i izazvala u zaraćenim državama, u prvom redu Austro-Ugarskoj, ozbiljne potrese. Slom carske Rusije probudio je kod potlačenih naroda Monarhije ne samo nade u brzo zaključenje mira, nego i u mogućnost nacionalnog oslobođenja. O toj mogućnosti govori se i u odgovoru Antante Wilsonu od 10. I 1917, no to se ima u prvom redu pripisati strahu od socijalističke revolucije i daljnjoj razvoju događaja u Rusiji, ali i znatnom utjecaju diplomacije Sjedinjenih država, željne da se nekako očuva integritet Monarhije, prije svega pripadnost »njenih starijih dijelova« (Ugarske i Češke). Nastojanja da Austro-Ugarsku odvoje od Njemačke nisu bila okrunjena uspjehom: Beč se nikako, usprkos izvjesnom kolebanju, nije mogao probiti do odluke da rasquine vojni savez i sklopi separadni mir. Zato je i Austro-Ugarska — pošto je 6. IV 1917. došlo do objave ratnog stanja između SAD i Njemačke — prekinula s

Washingtonom diplomatske odnose. Međutim, i poslije toga su tri velesile iz tabora (sada) »Savezničkih i Udruženih sila«, i to V. Britanija, Francuska i SAD (s izuzetkom Italije kao četvrte), u pogledu budućnosti Dvojne monarhije stajale na istom stanovištu. Takvu situaciju — nastavlja Zs. — nije mogla izmijeniti ni izjava novoga ruskog ministra vanjskih poslova P. Miljukova o ratnim ciljevima od 4. IV 1917, u kojoj se — kao jedan od ratnih ciljeva za koji se bori demokratska Rusija — ističe i oslobođenje slavenskih naroda Monarhije.

Između buržoaskog i imperijalističkog, na jednoj, a proleterskog i socijalističkog shvaćanja nacionalnog pitanja na drugoj strani postojala je radikalna i bitna razlika, i zainteresirani narodi i njihovi nacionalni pokreti za nezavisnošću osjetili su tu razliku i već prije pobjede Oktobra 1917, prilikom više ili manje prikrivenih pregovora između predstavnika i izaslanička zaraćenih imperijalističkih tabora, vođenih ne samo zato da bi spriječili sve jače revolucionarno previranje po čitavom svijetu i sazrijevanje socijalističke revolucije u Rusiji, nego i da — kako Zs. kaže — »steriliziraju nacionalne pokrete za nezavisnošću«. Na čelo tih pokreta u Monarhiji dolaze, u pretežnoj većini, elementi iz buržoaskih i sitnoburžoaskih grupa i organizacija, a te su se odnosile bez razumijevanja, čak i neprijateljski prema događajima u Rusiji, osobito kad su se oni stali odvijati u pravcu socijalističke revolucije. Potrebu razbijanja Dvojne monarhije i opravdanost opstanka novih država, koje se imaju stvoriti pod njihovim vodstvom na njenim ruševinama, opravdavali su upravo time da će one predstavljati bolju i pouzdaniju branu revolucionarnoj opasnosti nego dotrajala i preživjela Austro-Ugarska.

Ukoliko je više sazrijevala pobjeda socijalističke revolucije u Rusiji, utoliko su se više takmičile Monarhija na jednoj a nacionalne grupe i organizacije na drugoj

strani — smatra Zs. — da pribave za se ulogu novog tamničara Istočne i Jugoistočne Evrope. Ugledne su ličnosti — u službenoj ili poluslužbenoj misiji — odlazile u sve većem broju iz Beča i Budimpešte u neutralne države da ondje uspostave kontakt s predstavnicima ili agentima neprijateljskih velesila, a njihova su putovanja postala samo još hitnija, pošto je u međuvremenu u Rusiji, 7. XI 1917, pobjedila socijalistička revolucija, čija se prva naredba odnosila na mir, što je moglo postati opasno za nastavljanje imperijalističkog rata. Dolazi do življeg kontakta i povjerljivih pregovora između oba zaračena tabora (Smuts-Mensdorff), a govore Lloyd Georgea (5. I) i Wilsona (8. I) prožima misao da Habsburšku monarhiju treba ipak poštediti. SAD su zaostale u diplomatskoj utrci: nije pošlo za rukom spriječiti da se zaključi sovjetskoruski mir; nisu mogli ukloniti nepovoljan utisak izazvan objavljivanjem tajnih ugovora; pojedine su formulacije Wilsonova programa 14 tačaka izazvale, opet, veliko razočaranje, pa čak i otpor kod Talijana, Čeho-Slovaka, Rumunja i Jugoslavena, a ta je činjenica utoliko značajnija, što su mnogi taj program smatrali poslije rata 1914—18 kao da je bio od odlučne važnosti za stvaranje novih država. Toj historijskoj legendi — tvrdi Zs. — nedostaje svaki temelj, jer je taj Wilsonov program imao upravo suprotno djelovanje i stoga nije nikakvo čudo da su ga u Njemačkoj dočekali s pažnjom, a u Dvojnoj monarhiji s puno razumijevanja i slaganja, prije svega zbog toga jer je taj program, osobito u slučaju Austro-Ugarske, omogućavao da ona — ako bude poražena — relativno čitava izađe iz rata. Zato je i došlo do razgovora Herron-Lammasch, Wilsonova govora od 11. II 1918 i povjerljive prepiske Washingtona s Karlom, ali su ostavka ministra vanjskih poslova Czeršina u travnju 1918. i objavljivanje pisma cara Karla francuskom predsjedniku republike, koje je ostavci prethodilo, stvorili sasvim novu situaciju: Austro-Ugarska se sporazumom u Spa vezala na život i smrt uz Njemačku, a Ludendorffove ofanzive na Zapadu imale su izboriti konačnu i totalnu pobjedu.

Građanski se historičari — piše dalje Zs. — koji ne prešućuju vrlo dovoljnu politiku pobjedničkih velesila u nacionalnom pitanju, osobito u pitanju oslobođenja potlačenih naroda Monarhije, trude da preuveli-

čaju vojno značenje pobjede Savezničkih i Udruženih sila i da pripisu — ne obazirući se na činjenice — jedino i isključivo toj pobjedi zaslugu što je došlo do osnivanja novih država. Pri tom prešućuju, ili puštaju po strani, činjenicu da su revolucija u Rusiji, osnutak Sovjetske Rusije i njen opstanak kao i nacionalni pokreti za nezavisnošću izvanredno pridonijeli porazu Njemačke i Austro-Ugarske. Istok je imao svoj udio u razbijanju njemačkog i austro-ugarskog imperijalizma — tvrdi Zs. — i ako su se V. Britanija, Francuska i SAD uzdržale da angažiraju i Istok, to treba pripisati klasnim interesima vladajućih političkih snaga na jednoj, a mržnji prema revolucionarnim pokretima i Sovjetskoj Rusiji na drugoj strani. Ako su katkad pokazivali i nešto interesa za nacionalne težnje naroda Istočne i Jugoistočne Evrope, to se događalo samo u nadi, da im one posluže kao sredstvo u korist vlastitih imperijalističkih ratnih ciljeva. Ti su vrhovi nastojali da te pokrete liše svega što je nosilo napredan, demokratski ili socijalistički karakter i da drže u šahu revolucionarne snage.

Ipak, vlade V. Britanije, Francuske i Italije ostajale su i u ljeto 1918. rezervirane prema pokretima potlačenih naroda u Austro-Ugarskoj. Buržoasko grupe, koje su došle na čelo tih pokreta, morale su tek dokazati da za revolucionarne pokrete predstavljaju bar tako pouzdanu i jaku branu a prema Sovjetskoj Rusiji bar tako spremnog saveznika kako bi se to moglo očekivati od Monarhije u slučaju njenog spašavanja. Zbog uloge i zasluga čehoslovačkih legija u Rusiji (intervencija) došlo je do priznanja čehoslovačkoga Narodnog vijeća u Parizu. Kapitulacija je Bugarske ubrzala razvoj događaja i najavila svijetu posljednji čin drame Dvojne monarhije. Austro-Ugarska bila je prisiljena da moli mir, a odgovor Washingtona na tu ponudu Beča stvorio je — po mišljenju Zs. — novu, ali nipošto i bezizglednu situaciju, jer se notu moglo tumačiti na više načina. Međutim, odgovor Beča (Andrássva) nije više mogao ništa izmijeniti: Habsburška je monarhija prestala postojati; V. Britanija, Francuska i SAD stajale su pred gotovim činjenicama; dogodilo se ono što nisu ni očekivale a niti htjele.

Na kraju, čitalac se ne može oti utisku čitajući tu raspravu o razbijanju Austro-Ugarske i međunarodnim odnosima sna-

ga da Zs. u njoj — usprkos solidnom zahvatu u dosadašnju svjetsku literaturu o toj temi — polazi (1960!) od teza koje odgovaraju postavkama dominantnim u sovjetskoj historiografiji Staljinove ere.

b. k.

KA AUTORSTVU »POLITIČKIH ISKRICA« GOD. 1848/49

Prema ocenama savremene istoriografije, zagrebački *Slavenski Jug* značio je sintezu najboljeg i najpozitivnijeg u eposi naše Četrdesetosme¹. Ovaj list, koji su isprva uređivali Dragojlo Kušlan i Nikola Krešić a zatim Bogoslav Šulek, izlazio je od 6. kolovoza 1848. do 12. veljače 1850, kad ga je pokopala vlada. Tom prilikom napisao je A. T. Brlić u *Kolu*: »Vriedno ga je štit, jer je mlogo istine u njem, pa baš jer je istina ono: 'Tko istinu gudi, guda lom ga po prstima biju', biaše zabranjen«².

U bečkim krugovima list je važio za rebelski, pa je onemogućivan u više navrata, dok nije definitivno ukinut; saradivala je u njemu, uglavnom anonimno i pseudonimno, ilirska »levica«. Od 10. prosinca 1848. do 20. siječnja 1849. izlazile su tu znamenite *Političke iskricе*, potpisane inicijalima A. Z. Pitanje njihovog autorstva do danas je ostalo nerasvjetljeno.

Političke iskricе kao izuzetnu literarno-političku lektiru u našoj novijoj istoriji, posebno političkoj žurnalistici, okarakterisao je Josip Horvat u svojoj nedavno objavljenoj knjizi *Povijest novinstva Hrvatske* (Zagreb 1962). »U čitavom novinstvu Hrvatske, — veli se tu na str. 196 — sve do raspada habsburške monarhije nije bilo oštrijeg napadaja ni dublje analize njezinog sistema, njezinog načela legitimizma... Ideje i stanovišta 'Političkih iskrica' dijelila je prva generacija demokrata u Hrvatskoj, važnost je njihova u tome što su bile objavljene, da se s njima suglasila i redakcija *Slavenskog jуга* i grupa koja se formirala kao *Slavenska lipa*.« I na str. 165: »Jezgra je političkih naziranja i osjećanja ljudi oko *Slavenskog*

juga sažeta u 'Političkim iskricama'... One su dokumenat o tome kako su suvremenici proživjeli evoluciju političkih nada u razočaranje. Pisac ih je počeo objavljivati osam dana pošto je Franjo Josip I stupio na prijestolje, svršio ih je kad su suvremenici već morali osjetiti da je s novim vladarom došla na vlast uistinu vojnička diktatura, da će nadama u ustavne reforme uskoro odzvoniti«.

U spomenutoj knjizi nabacio je Josip Horvat misao, prema kojoj je niko drugi do Ivan Mažuranić pisao ove iskricе. Horvat je to zaključio »po klasičnom stilu, jezgrovitosti, mirnoći«, kojom su ove misli pisane, zatim po nekim dubrovačkim izrazima, karakterističnim i za njegovu poeziju, a ponajvećma zato jer »između suvremenika jedini je on umio tako pisati«. Dakako, ovako obrazložene tvrdnje mogle bi se prihvatiti i ne prihvatiti; one bi morale biti, ukoliko je to moguće, temeljitije dokumentirane.

Još 1861, u najranijoj štampanoj Mažuranićevoj biografiji lakonski stoji: »Napisao više živih članakah u Slavenskom Jugu«.³ Danas je veoma teško utvrditi koji su to članci, jer su mnogi od njih, ako nisu potpisani nekim znakom, potpuno anonimni. U *Slavenskom Jugu* Mažuranić je prevodio neke prigodne stihove, što nije bilo poznato Vladimiru Mažuraniću kad je priređivao očeve sabrane pesme 1895, a potpisao se pod tim sastavcima punim imenom, što nije bilo poznato Horvatu dok tvrdi: »Ivan Mažuranić... nije dao nijedan potpisani prilog«.⁴ Što se tiče proze, sigurno je da 1848. ta saradnja nije obimna, budući da je Mažuranić u to vreme saborski perovođa (koncipista), koji od jutra do mraka sastavlja razne tekstove; nije isključen, međutim, njegov stalni uređnički udeo u *Slavenskom Jugu* u to vreme, čemu u prilog jasno govori spisak

³ (Đuro Deželić) *Zivotopis preuzvišenoga gospodina Ivana Mažuranića*. Glasonoša, Karlovac, I/1861, br. 14—16. Postoji i poseban otisak. Barac je ovaj životopis u svojoj monografiji o pesniku (Mažuranić, Zagreb 1945) ignorisao kao anonimn i beznačajan. Međutim, na osnovu Deželićeve pisma, dat. u Zagrebu 17. III 1861 (Arhiv Sveuč. knjižnice, R 5840/b), vidi se da mu je podatke za nj dao Antun Mažuranić. Više o tome v. moju belešku: *Đuro Deželić, autor Sbirke životopisah slavni h jugoslovenskih muževah*, PKJIF 1960, sv. 1—2, str. 98—99.

⁴ Ovi sastavi objavljeni su u br. 5 (str. 17) i br. 8 (str. 29) god. 1849.

¹ Isp. V. Bogdanov, *Hrvatska ljevica u godinama revolucije 1848/49*, Zagreb 1949; *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49*, Zagreb 1949. Komplet ovog lista nalazi se u trezoru Sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

² *Knjigopis domaći*, Kolo VIII, 1851, str. 147.

»urednih pomoćnika«, štampan u zaglavljju lista, na kojem se nalazi i njegovo ime.

Mažuranićeva saradnja u *Slavenskom Jugu* nije bila za vlastodršce nikakva tajna. Na sastanku Ministarskog saveta u Beču 2. januara 1851. sam car je ukazao na njega kao na glavnog saradnika ovog »zloglasnog« lista (»ein Hauptmitarbeiter des berühmigten Slavenski Jug«).⁵ Ministarska konferencija od 3. februara 1854. ovako rezimira njegova delatnost iz tih dana:

»Was seine politische Haltung anbelangt, so wurde er im Jahre 1851. von dem agrarmer Obergespann Bunjevatz auf das heftigste angegriffen als gefährlicher Demokrat und als Haupt der Umsturzpartei in Kroatien bezeichnet, der in öffentlichen Blättern (»Slavenski Jug«, später »Slavenske novine«) revolutionäre Tendenzen verfolge.«⁶

Autor »Iskrica« očividno je čovek koji odlično poznaje pravo, i zakonodavstvo naročito. »Pisac je morao biti upućen u događaje iza kulisa«, veli Horvat. Doista, u ovo vreme Mažuranić je u samoj jezgri političkih zbivanja u Zagrebu i Beču. Ali, iz samog teksta iskrica može se saznati i mnogo više. Na primer, karakteristične Mažuranićeve ideje koje se već ranije ili tek kasnije javljaju u drugim njegovim sastavima (»njetilima«, »mislima«, proznim i poetskim tekstovima), mnogostruko su i ovde prisutne.

Refleksija: »Zle posljedice pohlepe za vladanjem iz društva čovječanskoga istrijebit nema načina, do slobodnih ustavnih zakonom opredijeljenih zavodah, kojih je nemoguća svaka samovolja«, zapravo je »vjeruju« Mažuranićeve političke delatnosti, a kristalni svoj oblik našla je potkraj života pesnikova u čuvenom traktatu o despotiji i fanatizmu, god. 1885.⁷

Misao: »Jao onom vladaru, koji se više oslanja na silu oružja svojih trabantah, negoli na ljubav i privrženost iskrenu naroda svoga«, — nalazi se pesnički oblikovana u Mažuranićevoj poslanici: *U slavu cesara i kralja Ferdinanda*, 1841:

⁵ Aleksa Ivić, *Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima III*, Beograd 1931, str. 143.

⁶ Ibid., str. 144.

⁷ *Slava preporoditeljem*. Pozdrav 50-godišnjici hrvatskog književnog preporoda, Zagreb 1885, str. 15.

Lijepo 'e pjevat čine bojne
i junačku smrt u ratu,
lijepo vijence vit dostojne
za neumrlih djelah platu.

Al je ljepše glas u dike
dizat dobra vladaoca,
koji svoje podložnike
ljubi plamom pravog oca.

Iskrica: »Narod, koji je vrijedan slobode ima pravo na nju i naći će vavijek najzgodniji put k njojzi« — plamsala je još u Mažuranićevoj dopuni Gundulićevog *Osmana* 1842/43 (delo je izašlo iz štampe 1844):

Ja, istinu za rijet pravu,
mnijem: slobode vrijedan nije
tko svôm sabljom spasit glavu
od sužanjstva ne umije.

(XV, 93—96)

Parabolu: »Ko vješt mornar na moru pozna znake približavajuće se oluje, tako će i iskusan državljanin odmah prepoznati simptome reakcionarnih teženja, čim se samo pojave« — poneo je autor iz svog rodnog kraja. Slične figure nalaze se i u njegovoj poeziji, počev od pesme *Protivnost* 1835, preko dopune *Osmana*, sve do ozbiljnih političkih proznih sastava, kakav je ona znamenita reprezentacija na kralja iz 1848, čiji je sastavljač takođe Mažuranić. U istom duhu i stilu je i ova njegova »iskrica«:

»Onaj državnik, koji vazda gleda u prošastnost i neće da uvažava okolnosti u kojih se nahodi, nalikuje utonuvšemu u morskim valovima brodaru, nepazećem na stijene morske.«

Najzad, ima »iskrica« za koje se i po stilu i po sadržaju ne bi moglo reći da ih je napisao neko drugi do autor spisa *Hrvati Mađarom*, koji je nastao upravo u ovo vreme (1848). Evo jednog karakterističnog primera:

»S pobjedom slobode održala je i čovječnost pobjedu. Sloboda bez čovjekoljublja i čovjekopoštovanja postaje nakazom. Slobodan čovjek spoznaje i u svakom drugom svoga brata.«

Političke iskricе u *Slavenskom Jugu* potpisane su inicijalima A. Z. Dobro Horvat primećuje da to ne znači ništa: u listu nema ni saradnika ni dopisnika sa takvim inicijalima, a ni čoveka tako britka pera, koji bi do danas ostao potpuni anonim. Mažuranić, pak, voleo je da se potpisuje

najrazličitijim šiframa (Slavomir, Budimir, B. M., Pravoljub, itd.) i čak znakom Ć. Znao je on, kad mu je to iz političkih razloga bilo potrebno, ne samo da izostavi potpis, nego i da falsifikuje i mesto i datum i ime, samo da zavara trag. Što mu je to redovno polazilo za rukom, razumljivo je, jer su mu urednici obično bili dobri prijatelji (Kušlan, Demeter, ili brat Antun), i ujedno najbliži njegovi saradnici.

Milorad Živančević

Spira György, *A magyar forradalom 1848—49-ben* (Mađarska revolucija 1848—49), Budapest. 1959, str. 676.

U nizu djela koja obrađuju revoluciju 1848/49. u Mađarskoj djelo Spire György-a zauzima svojom obimnošću i iscrpnošću prikazivanja društvenopolitičkih događaja jedno od vidnih mjesta.

Autor je dao temeljit i sveobuhvatan prikaz »četrdesetosmaških« zbiljanja koristeći se pri tome bogatom literaturom, izvornom građom, fotografičkim i kartografskim materijalom. Detaljno prikazuje pre-revolucionarne ekonomsko-društvene i političko-kulturne odnose u zemljama koje su bile u okviru krune sv. Stjepana. (Prikaz historijata nemađarskih naroda dao je Arató Endre, dobar poznavalac historije slavenskih naroda, osobito Čeha i Slovaka.) Naročito mnogo prostora posvećuje problemu seljačkog pitanja, koje se vuklo neriješeno ili samo djelomično riješeno kroz cijelu revoluciju 1848/49. Spira obraća posebnu pažnju oružanim sukobima između mađarske revolucionarne i austrofilске kontrarevolucionarne vojske; on detaljno opisuje svaki i najmanji oružani sukob. Nije objektivn; njegove su simpatije neprikriveno na strani Mađara. Veliča njihove pobjede, a prešućuje ili, u najboljem slučaju, uljepšava njihove poraze.

Cijelo je djelo upravo prožeto oduševljenjem autora za mađarsku stvar. Istina, Spira priznaje tvrdoglavost i nepopustljivost mađarske džentrije prema opravdanim ekonomsko-društveno-političkim zahtjevima ostalih nemađarskih nacionalnosti, ali mnogo više ističe, i to s mnogo entuzijazma, progresivnost mađarskoga »četrdesetosmaškog« pokreta; djelo kao da je napisano u romantičnom zanosu bez dovoljne opservacije i kritičke analize. (Romantični je zanos, dakako, povremeno pre-

kidan »suhoparnim« ekonomsko-društvenim interpolacijama.)

Mnoge historijske likove prikazuje idealizirano dok druge pretjerano »ocrnjuje«. S tim u vezi bilo bi zanimljivo vidjeti originalne predložke, koji su u knjizi reproducirani, a prikazuju Jelačića u turskoj odjeći. Autor navodi za karikaturu na str. 253 (»Jelačić — prijatelj naroda«) da je reproducirana u djelu F. V. Potemkin — A. I. Molok, Revolucija 1848—1849, I, Moskva 1952 — autor litografije nepoznat, ali se ona odnosi na vojvodu Knićanina. Za karikaturu na str. 259 (»susret Jelačića s Telekijem«) navodi samo to da je autor litografije nepoznat.

Spira se, pišući svoju knjigu, koristio nizom citata, ali u bilješkama daje objašnjenje (porijeklo citata) samo za one koji potječu od klasika marksizma (uključivši i Mao Ce Tunga) — propust vrijedan prigovora.

Autor je na kraju knjige dodao popis svih u knjizi objavljenih fotografičkih priloga (320 reprodukcija), nakon čega slijedi iscrpan abecedni popis učesnika u revoluciji 1848/49, s osnovnim biografskim podacima, i popis mjesta gdje su se zbili važniji događaji u toku revolucije. Autor je osim toga izradio i vrlo detaljan kronološki prikaz događaja od 10. XI 1847.—8. X 1849. U bibliografskom popisu naveo je samo važnija djela koja obrađuju period 1848/49.

17 vrlo preglednih geografskih karata s prikazom pojedinih bitaka korisno upotpunjuje ovo djelo.

Ivan Međen

Ž. Muljačić, *O strankama u starom Dubrovniku*, Anali Hist. inst. JAZU u Dubrovniku VI-VII, 1959, 25—40.

Premda je autor po struci lingvist, on je u posljednjih deset godina (od 1953) objelodanio, među ostalim, više radova koji se odnose na političku i kulturnu povijest Dubrovnika potkraj XVIII stoljeća. Izrađeni na osnovi dosada neupotrebljene arhivske građe, oni u mnogočemu prinosu boljem upoznavanju dubrovačke povijesti u posljednja desetljeća prije propasti Republike.

Gornji prilog daje, bez sumnje, konačan odgovor na pitanje o karakteru onih stranaka među dubrovačkom vlastelom koje se od 1781. odnosno 1785. — kako autor

utvrđuje — spominju pod imenima »salamankezi« i »sorbonezi«, iako su postojale već mnogo prije. Ova podjela, prema njemu, »nije nastala iz ideoloških razloga (konservativci — liberali ili sl.) već na osnovu 'čistoće krvi'« (26).

Stara vlastela (salamankezi, patritii originarii et senatorii ordinis) zadržala su, doduše, za sebe, sve do 80-ih godina, isključivo pravo na visoke časti u državnoj upravi, ali je njihov broj poslije 1740. naglo opadao. Brojčani odnos između salamankeza i nove vlastele, sorboneza, koji su primljeni u Veliko vijeće poslije potresa 1667, iznosio je 1795. 45 : 42, ali se već 1796. promijenio u prilog drugima (43:44) a 1808, u doba propasti Republike, iznosio čak 41 : 54 (28 i bilj. 13).

Osim toga se iz autorova prikaza, izrađena na temelju privatne prepiske porodice Basiljevića iz 1781—92, vidi da se salamankezi velikim dijelom »sorboniziraju« i uskoro poslije 1782. raspadaju u »dvije (ako ne i više) grupica«, tako da je potkraj 1791. ili na početku 1792. njihove »kompaktnosti... sasvim i nepovratno nestalo« (37). Prema tome, razlike među starom i novom vlastelom uklonjene su između 1783. i 1795. kada su najzad — kako autor konstatira — ublažene i ranije stroge odredbe u vezi s brakom (26).

Potvrdu za svoje mišljenje o podjeli »na osnovu 'čistoće' krvi«, autor s pravom nalazi u činjenici da je frankofila tj. simpatizera francuskih naprednih ideja bilo i na jednoj i drugoj strani pa je i istaknuti frankofil Antun Sorkočević bio salamankez (2).

J. Š.

Josip Luetić, *Mornarica dubrovačke republike*, Dubrovnik 1962; str. 153.

Novu knjigu iz prošlosti dubrovačkog pomorstva ovoga marljivog istraživača izdao je Dubrovački odbor za proslavu dvadesete godišnjice mornarice (1942—62) u redakciji Pomorskoj muzeja JAZU u Dubrovniku.

Autor u »Predgovoru« napominje da radnja predstavlja »sažet pregled zbivanja u pomorskom životu Dubrovačke republike«. Razdoblje do XVII st. obrađuje uglavnom na temelju dosad objavljenih izvora i rasprava a obrada daljih stoljeća zapravo je sinteza i résumé autorovih već objavljenih radova. On se ograđuje da zbog

sažetosti i kratkoće prikaza nije izvršio »periodizaciju dubrovačke pomorske historije prema stvarnim epohama i razdobljima historijskog razvoja«. Zbog istih razloga konstatira da nije mogao »u pojedinim epohama opisivati opći tok dubrovačko-jadranske i opće mediteranske povijesti«. Uzevši u obzir te napomene kao i činjenicu da je autor napisao knjigu još 1956. kao svoj diplomski rad na Višoj pomorskoj školi u Rijeci i da je ona objelodanjena u povodu jedne proslave, ne treba od nje očekivati novih podataka, postavaka i otkrića. Zbog toga se može konstatirati da se ona ne kreće daleko izvan dosadašnjega našeg poznavanja obrađene problematike. Pozitivno je što je u njoj ipak dana jedna opširnija sinteza, obrađene su pomorske ličnosti i glavni momenti u razvoju dubrovačkog pomorstva. Kritika prikazanog razdoblja do XVII st. zapravo se ni ne bi mogla provesti jer bi najprije trebalo ocijeniti valjanost rasprava kojima se autor poslužio. Zbog toga mu ne možemo zamjeriti ni to što u knjizi nema podataka o lokalnoj plovidbi i njenoj važnosti unutar granica Republike, o vlasnicima brodova i različitim nazivima brodova (nije spomenut naziv »lignum rotundum«). Nije ništa rekao ni o ulozi i važnosti Cavtata kao luke, osobito s obzirom na putnički saobraćaj. Usprkos tome, autor je lijepo prikazao funkciju državnih brodova, upotrebu galeota (kaznjenika kao veslača), opremu i naoružanje, posadu i vrste brodova. Interesantan mu je podatak da se u XVIII st. neposredno bavi pomorstvom preko 2380 ljudi (2000 kao pomorci a preko 380 kao vlasnici karatisti). Ako se uzme u obzir da Republika u to vrijeme broji oko 25000 stanovnika, to predstavlja velik omjer.

Autor i ovdje zastupa svoju poznatu tezu o tome da dubrovačko pomorstvo doživljava 1744—61. pun procvat; on govori o »renesansi dubrovačkog pomorskog života u 18. stoljeću.« »Brodograđevna djelatnost oživljava sredinom a naročito potkraj stoljeća... Brodogradnja je bila jedna od najvažnijih grana manufakture u Republici« (79). »Ovako obnovljena i ojačana trgovačka mornarica obavljala je veoma živ saobraćaj po čitavom Sredozemnom moru, a Dubrovčani svojim brodovima plove i po Atlantskom oceanu, sudjelujući u međunarodnom pomorskom prevozu robe i putnika« (89). Međutim, suvremenici ne daju takvu sliku o stanju dubrovačke mornarice. Tomo Basiljević Bas-

segli (1756—1806), npr., pišući o dubrovačkoj trgovačkoj mornarici iznosi da su »zakoni zastarjeli, posada većinom sastavljena od nedovoljno izvježbanih bivših seljaka a brodovi većinom nekvalitetni. Iz svih tih razloga dubrovačka mornarica nije u stanju — misli Basiljević — da izdrži konkurenciju ostalih mornarica, u prvom redu onih atlantskih« (Ž. Muljačić, Putopisi kao izvor za povijest našeg pomorstva, ZR XI, 1962, 416). Ovom iskazu suvremenika-vlastelina mora se obratiti pažnja, jer on nije imao razloga da daje neobjektivan sud o stanju dubrovačke mornarice. Trebalo bi dakle, po našem mišljenju, malo ublažiti previše svijetlu sliku o dubrovačkom pomorstvu potkraj XVIII i na početku XIX stoljeća.

Knjiga je popraćena s 56 uspjelih vjneteta, fotografija i fotokopija stare dubrovačke luke, tipova brodova, portreta pomoraca, kapetana, učenjaka, pomorsko-geografskih karata i dr. Na kraju je objavljen popis »važnije literature«. Zbog opširnog »Summary« i ilustracija, pretpostavljamo da je ona, pored informiranja javnosti o prošlosti dubrovačke mornarice, namijenjena i u turističko-propagandne svrhe, što — samo po sebi — nije loše.

J. Lučić

G. Škrivanić, *Bitka na Tari (1150)*, Vesnik Vojnog muzeja JNA 6—7, Beograd 1962, str. 25—36.

U ovoj raspravi, G. Škrivanić nastoji — kako sam kaže — da poznatu bitku na rijeci Tari 1150. opiše u cjelini prema Kinamu i Niketi Hoñijatu i da ukaže »na neke nejasne i zbrkane podatke i druge detalje u vezi s naoružanjem i ondašnjim načinom ratovanja« (26).

Sukob između Bizanta i Raške izbio je zbog toga što je Uroš II zbacio bizantsku vlast, vjerojatno pod utjecajem normanskoga kralja Rogera II (1101—54) ili ugarskoga kralja Gejze (1141—61). U jesen 1149. car Manojlo I otpočinje operacije koje su trajale do zime, osvaja Ras, pustoši okolinu i zauzima grad Galić a velikog župana potiskuje u planine (27). Iduće godine Ugri su krenuli Srbima u pomoć, vjerojatno iz Braničeva desnom obalom Dunava, a saznajući za to car je pošao s vojskom u pravcu Lugomira — čini se, starim rimskim srednjovjekovnim putom od Niša za Braničevo — u namjeri da ugarsku voj-

sku presretne i uništi prije nego što se sjedini sa Srbima. Kako Kinam — prema interpretaciji Škrivanića — ne govori o sukobu već samo o pokretu ugarske vojske prema Savi a zatim Drini, autor pretpostavlja da do njega nije ni došlo jer je napredovanje Bizantinaca prema Lugomiru natjeralo Ugre da promijene pravac tako da su se prema centru srpske države kretali dužim i zaobilaznim putovima (28). Bizantska je vojska, vjerojatno, produžila svoje napredovanje prema rijeci Drini dolinom zapadne Morave,¹ jer je jedino tim pravcem »mogla osujetiti što skorije sjedinjenje saveznika (29). Manojlo je poslao svojoj vojsci pomoć kad je saznao da se zametnula borba s Ugrima i oni su se pobijedeni povukli do »Strimona« a zatim do Tare. Budući da u krajevima između Zapadne Morave i Drine »nema ni govora o Strimonu koji utiče u Orfanski zaliv«, Škrivanić se opredjeljuje za rijeku Lim jer ga na tu pretpostavku upućuje donekle činjenica što se u blizini Drine, »kod Dobruna na putu Višegrad—Zapadna Morava, odvajao srednjovekovni put za dolinu reke Lima, kao i drugi put koji je, pored starog grada Severina na Limu, vodio za staru Breznicu — kasnije Plevlja — i odatle u predjele Tare« (29), a sukob se, po njegovu mišljenju, odigrao negdje između Titograda i Titova Užica (30). Sam Manojlo nalazio se na putu prema Sjenici, vjerojatno između Lima i gornjeg toka Drine. Raspravljajući o položaju Kinamove Setzenitze autor se opredjeljuje za Sjenicu koja je »više uvučena u unutrašnjost zemlje i udaljenija od glavne ibarske komunikacije« i čini mu se da je tu negdje i srpska vojska neko izvjesno vrijeme očekivala ugarsku pomoć. Sklon je pretpostavci da se car ulogorio »zapadnije od doline reke Ibra« ili

¹ Pisac smatra vjerojatnom pretpostavku V. Vasiljevskog »da približavanje rijeci Savi ne treba doslovno shvatiti već koliko se Zapadna Morava približava istoj« (28). Ona mu je uz ostalo poslužila da ustvrdi da je bizantska vojska nastupala dolinom Zapadne Morave prema Drini. Međutim, F. Chalandon odbacuje mišljenje Vasiljevskog jer se vjeruje da je topografsko znanje Kinama bilo tako razvijeno da mu dopusti aluziju takve vrste (Jean II Comnène et Manuel I Comnène, Paris 1912, 288). No, Škrivanić nije uočio da se ovo tumačenje Vasiljevskog o kretanju bizantske vojske temelji na istoj Kinamovoj vijesti koja se, prema njemu, odnosi na ugarsku vojsku (27, 29).

na putu koji je išao iz današnjeg Titova Užica za Sjenicu jer je »bilo prirodno da i car sa glavninom nastupa za odstupajućim Ugrima koji su mu umakli iz Lugomira« (30).

Na osnovu Kinama, autor prikazuje pokrete bizantske glavnine, koja je »verovatno imala razgranatu obaveštajnu službu«, i opisuje njeno logorovanje i taktiku »postepenog angažovanja snaga u borbi« (31). Također detaljno iznosi tok bitke na Tari (32) a s pravom primjećuje da mjesto kod današnjeg mosta na Tari, preko kojeg je vodila stara cesta iz Plevanja za primorje, nije najprikladnije za bitku zbog svojih dubokih i usječenih obala. Nije isključeno da se sukob odigrao »negde u blizini današnjeg sela Prencani ili Prošćenja, gdje su blaži prilazi nego kod Lever Tare, ili negde na današnjoj reci Čehotini preko koje je takođe vodio pomenuti srednjovekovni put« (35) U toku same borbe, prilikom megdana između cara i Bakhina,² vođe ugarskih pomoćnih četa, Manojlo je, zahvaljujući kacigi, izdržao udarac po glavi a svog je protivnika ranio u ruku i zarobio ga. Iako se car povukao u logor. Uroš II dolazi k njemu i moli milost i novim vazalnim ugovorom obećaje Bizantincima pomoć od 2000 vojnika za borbu protiv Zapada a 500, mjesto ra-

² U nauci je općenito prihvaćeno mišljenje da je Bakhin bio kraljev vojskovođa i većina historičara smatra da se radi o Mađaru a ne Hrvat. Vasiljevski je prvi istakao da je Bakhin bio vojskovođa ugarskoga kralja i skrenuo pažnju na neka slična imena u mađarskoj sredini (Vachan, Vahan, Bahaan). F. Pauler je prihvatio to mišljenje, ali je ime okrenuo u Bagin. Il. Ruvarac je istakao da je Bakhinu »mnogo sličnije od Vachana i Bahaana ime iliti nadimak krčkoga kneza Bartola iz prve polovine XIV veka: comes Bachinus i comes Bartholus de Vegla dictus Bachinus i comes Bachinus de Vegla«, dok M. Šufflay drži da je Bakhin hrvatski knez (F. Šišić, Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića, 1102—1301, Zagreb 1944, 67, bilj. 73). K. Jireček je upozorio da je Bakhin sasvim jasno kod Prodrroma označen kao Mađar (Peonac) i starješina Mađara (Istorija Srba, Beograd 1952, 143, bilj. 115; usp. i Il. Ruvarac, Prilozi k poznavanju izvora srpske istorije, Godišnjica N. Čupića, 1894, 209—15). Govoreći o Perojevićevu radu u Napr. povijesti Bosne J. Sidak je konstatirao da on još uvijek »podržava identifikaciju mađarskog župana Bakhina s banom Kulinom, iako je njezinu neispravnost dokazao već 1894 Il. Ruvarac« (HZ VI, 1953, 151).

njih 300, vojnika prilikom ratovanja u Aziji. Na taj je način Srbija »ispala iz rata i koalicije kojoj je do tada pripadala« (35).

Opisujući ratne operacije 1149, Skrivanić govori samo o Rasu i Galiču. Međutim, Kinam spominje dvije oblasti koje je Manojlo osvojio: Nikabu i Galitzu. P. Šafařík je prvi ubicirao Galič na istoimenu visoravan sjeverno od Čačka a to je preuzeo V. Vasiljevski i konstatirao da je Manojlo krenuo prema rijeci Nišavi »koja utiče u blgarsku (!) Moravu, takođe potčinjenu velikome županu«.³ Odbacujući te tvrdnje, P. Srećković, naprotiv, pogrešno misli da je Nikava »površje Vardara i stecište r. Radike« a Kinamov Galič današnji Galičnik.⁴ Iako je takvo Srećkovićevo tumačenje prihvatio i K. Grot, on se nije s njim složio u tome da je rat 1149. vođen protiv župana koji je bio potčinjen tobožnjem velikom županu Radoslavu Gradiničju.⁵ I Jireček konstatira da je Šafařík u zabludi kada Galič traži sjeverno od Čačka, a sam pomišlja na grad Jeleč, ruševine kojega se nalaze na sjeverozapadu od Novog Pazara, ili na župu Jelci u natpisu na Žiči. Ne slaže se sa Šafaříkom ni u tome da je Nikava rijeka Nišava, jer Kinamov opis govori o okolini Rasa, već pretpostavlja da je ona »možda na rijeci Makvi kod ruševina grada Rožaja u okolini izvorišta Ibra«.⁶ Međutim, u »Istoriji Srba« tvrdi da se ne zna za položaj pokrajine Nikaba dok Galič smješta na rijeku Selčanicu na desnu obalu Ibra niže Zvečana.⁷ Skrivanić, doduše, ne spominje Nikabu, ali ne određuje pobliže ni smještaj Galiča pa nije jasno da li se vraća na mišljenje Šafaříka i Vasiljevskog ili prihvaća Jirečekovo tumačenje.

Ne možemo se složiti s tvrdnjom da je 1150. mađarska vojska krenula iz Braničeva. Čini se da je ona išla starom cestom na desnoj strani Dunava ispod Fruške gore i da je prije Francaville, današnjeg Mangjelosa, nešto sjevernije od Mitrovice,

³ Citirano prema P. Srećkoviću. Stanje i odnosi srpskih arhontija prema Ugarskoj i prema Vizantiji u polovini 12 veka, Glasnik SUD, Beograd 1883, 165, bilj. 1.

⁴ n. dj., 167, bilj. 1.

⁵ K. Grot, Iz istorij Ugrii i Slavjanstva v XII veke (1141—1173), Varšava 1889, 150, bilj. 1.

⁶ K. Jireček, Trgovački putevi i rudnici Srbije i Bosne u Srednjem vijeku, Zbornik Konstantina Jirečeka I, SAN PI 326, Beograd 1959, 245, bilj. 106.

⁷ Jireček, Istorija, 142, bilj. 112.

skrenula na Drinu te je put juga nadirala njenom lijevom obalom. Na taj se način mogla pridružiti Srbima a da ne prijede na bizantski teritorij.⁸ Osim toga, Kinamov tekst ne odnosi se na ugarsku već na bizantsku vojsku koja se pod carevim vodstvom približila Savi. On glasi: »Ali kad je čuo da se iz Panonije šalju Dalmatima pomoćne čete, nastojao je najvećom brigom, pošto je proveo vojsku kroz oblast koja se zove Lugomir, da rimske čete uđu u borbu s Panoncima koji navaljuju s desna. Kada je došao sasvim blizu Save odande je skrenuo drugoj rijeci koja se zove Drina.«⁹ Manojlo je, vjerojatno, nastojao da se suprotstavi prijelazu Mađara preko ove rijeke da bi spriječio njikovo sjedinjenje sa Srbima. On je, bez sumnje, na putu saznao da su Ugri već prešli Savu i odatle pokret bizantske vojske na Drinu, koji je isto tako imao za cilj da im presiječe put, iako ni taj manevar nije uspio.¹⁰ Jedan je dio grčke vojske naišao na Ugre i pobijedio ih s pomoću četa koje je car poslao. Mađari su se povukli prema Strimonu tj. Drini (čini se da je prihvatljivija ova identifikacija, na koju su već prije neki historičari ukazivali).¹¹ Sada nam je jasnija i Kinamova vijest. Pobijedeni su Ugri uzvodno Drinom došli do Tare a pobjednici su se, izgubivši kontakt s neprijateljem vratili natrag.¹²

Na kraju bismo napomenuli da je Škrivanić dobro uočio važnu ulogu bizantske konjice, koja je »bila ne samo kvalitetnija već verovatno i brojnija od srpske« (35) ali se ne možemo složiti s tvrdnjom da su strani najamnici prevladavali u bizantskoj vojsci »posle poraza kod Manzikerta 1071. godine« i da se ona sastojala iz pronijara veleposjednika (35). Poslije smrti Vasilija II (1025) dolazi do opadanja vojne snage u Bizantu. Da bi oslabila suparničku vojničku stranku, vlada civilnog plemstva smanjuje vojne kontigente a stratiotima omogućava da se novcem oslobađaju vojne dužnosti. Zbog toga veće značenje ponovo dobiva najamnica vojska pa otada Normani čine najjači element u bizantskoj vojsci. Osim toga, iz redova pronijara nisu

bili samo veleposjednici vojnici.¹³ Iz jednoga prikaza Nikite Honijata koji se odnosi na vladanje Manojla I vidi se da su tada u vojsku navalili zanatlije i konjušari, a oni koji su primljeni dobivali su »carske povelje kojima su im dodeljivane orošene zemlje i plodne njive i Romejci koji plaćaju poreze i koji su dužni da im služe slično robovima.«¹⁴

Ivan Kampuš

Ivan Ostojić, *Kad je osnovan samostan sv. Petra u Selu*, Starohrv. prosvjeta III/7, 1960, 143—157.

Prilog I. Ostojića morao je pobuditi zanimanje već s obzirom na to što se moglo očekivati da će se najzad riješiti jedno toliko prijeporno pitanje. Ostojić je zaista upozorio na neke momente na koje se u diskusiji o njemu još nije pomišljalo. No, da li je pri tom bio strogo kritičan prema izvoru ili je pustio da ga suviše ponese osnovna ideja? Naime, on je najzad zaključio da je »opatija sv. Petra Apostola u Selu sigurno osnovana šezdesetih godina XI. stoljeća, i to, najvjerojatnije, oko 1069. godine« (156). Prvi dokaz da samostan postoji prije 1080. osniva on na tvrdnji da je crkva i prije 1080, dakle prije posvećenja, »posjedovala knjige potrebne za monaški kor, kao što su: liber passionum sanctorum, antiphonarium nocturnale i psalterium«. Iz toga slijedi zaključak da »ne bi imalo smisla namicati te skupe liturgijske rukopise za bilo koju crkvu, kada u njezinu koru zbor redovnika ili svećenika, i po danu i po noći, ne bi morao održavati konventualnu psalmodiju« (145). Kako ne bi bilo »razborito utrošiti znatna materijalna sredstva za nabavu glomaznih, a nepotrebnih priručnika za jednu seosku crkvu u to doba«, Petar Crni je knjige nabavio za redovnike, na što, prema Ostojiću, upućuju i Petrove riječi iz uvodnog dijela kartulara, Petar, naime, »odmah na početku popisa stvari ističe, da je crkvu opskrbio misnim priborom i onim koralnim knjigama prije svega (*inprimis quidem*), kao najnužnijom opremom. Dakle su one knjige već onda imale slu-

⁸ Chalandon, n. dj., 388, bilj. 3.

⁹ I. Cinnami, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, Bonnae 1836, 104.

¹⁰ Chalandon, n. dj., 388.

¹¹ Jireček, *Trgovački putevi*, 245, bilj. 106; Chalandon, n. dj., 389.

¹² Grot, n. dj., 163.

¹³ G. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd 1959, 315.

¹⁴ G. Ostrogorski, *Pronija. Prilog istoriji feudalizma u Vizantiji i južnoslovenskim zemljama*, SAN 176, Beograd 1951, 18 i 35.

žiti svojoj svrsi.« S takvim je tumačenjem u skladu, nastavlja autor, i onaj dio teksta u kojem Petar »ističe, kako je prema vlastitim silama i moćima pribavio sve, što su mu božji službenici — to jest monasi, koji su bili u toj crkvi (potcrt. N. K.) — diktirali, da im je potrebno (quaecumque tamen necessaria eiusdem — to jest ecclesiae — Dei servis dictantibus erant, optulimus ibi« (145). Da su servi Dei u ovoj rečenici, monasi, dokazuju neki izvori i »dapače je pri kraju te iste Petrove isprave označen zbor monaha ili crkvenjaka kod crkve sv. Petra (u Solinu ili u Priku) kao servi sancti Petri« (n. mj.). Najzad, u samom zaključku isprave, za koji svi priznaju da je napisan 1080, Petar svojim baštinicima daje naredbe korisne ecclesiae et ibi servientibus (a ne servituris). Drugim riječima: već tada su u Petrovoj crkvi u Selu bili monasi, koji su u njoj služili držeći cotidianum officium (145).

Ovako predstavljeni, ovi se dokazi čine čitaocu vrlo uvjerljivi. Međutim, značajno je da se za tumačenje izraza servi dei poziva na 15. stranu kodeksa, iako u prvoj rečenici uvoda, dakle nakon datacije, ima taj isti izraz. Ali, on ovdje, četiri rečenice više, ne znači monahe. Naime, Petar priznaje da su on i njegova žena došli na misao o osnutku crkve »diuina docente clementia ac plurimorum dei seruorum fulti consilio« (Supetarski kartular, 213). Ovdje su servi dei očito crkvena lica uopće, koja u idućoj rečenici Petar naziva »ceteri ministri ordinis diuini«. Uostalom, niti Ostojićev prijevod prijeorne rečenice nije tačan. Jer nisu monasi diktirali ono što je njima bilo potrebno, kako O. prevodi, već je Petar dao crkvi ono što je njoj bilo potrebno (quaecumque tamen necessaria eiusdem [sc. ecclesie], dei servis dictantibus, erant, optulimus ibi). A to što je bilo potrebno kazali su mu servi dei — dakle crkvena lica koja su u nadbiskupa prisustvovala posvećenju crkve. To Petar također izričito ističe: Deinde auctoritate duce diuina prephatus archiepiscopus cum ceteris sibi astantibus ministris pro dotis eiusdem ecclesie nos exigere cepit. I Petar se odazvao pozivu »pro uiribus et nostro posse«.

U namjeri da prikaže kako je Petar prije svega (tako autor prevodi inprimis quidem iako bi trebalo prevesti najprije, vidi prijevod prof. dr. V. Gortana u J. Šidak, Historijska čitanka, str. 23) dao misni pribor i knjige, O. im je dao jednako mjesto i značenje u nabranjanju. Ali,

Petar Crni ni to nije rekao. On je i opet naglasio da je crkvi poklonio ono što je potrebno za službu božju (competentia officii missarum), tj. misal, srebrni kalež s pliticom i svim misnim potrepštinama, pa je tek tada nabrojio i knjige, koje su kako tvrdi O., mogle služiti zboru redovnika. Ne bih kao laik željela ulaziti u to da li su zaista te knjige bile preskupe za poklon crkvi, ali je prema tekstu jasno da je Petar na prvom mjestu mislio na potrebe službe božje u novoj crkvi.

O. zatim ponavlja neke Karamanove argumente (npr. o terminu ecclesia), ali poznato mjesto o počecima gradnje samostana tumači zbog apriornog stanovišta netačno. Kaže ovako: »Nadalje, kako je u istoj crkvi postavio opata i u njoj onaj zavjet ispunio te kako je sagradio stanove za monahe...« (145). Međutim, tekst je, bar što se gradnje samostana tiče, jasan: Petar se nakon mnogo godina razbolio i zavjetovao ako ozdravi da će se u toj crkvi zamonahiti. Tek kad je ozdravio postavio je uz pomoć nadbiskupa i drugih svećenika svog sinovca opatom, ali kad je počeo graditi »domos fratribus« (»stanovi« redovnika su dakako samostan!), nastao je spor zbog zemlje i u tom je sporu presuđivao Slavac. Bez obzira na to što Petar kaže da će obučiti redovničku haljinu u gore spomenutoj crkvi — time je posve razumljivo želio kazati da će uz nju podići samostan — nitko ne može poricati da je Petar tek poslije bolesti postavio sinovca opatom i tek tada počeo graditi samostan.

U prilog svom mišljenju o cjelovitosti teksta na prvih 15 stranica kartulara — a te su stranice napisane uz g. 1080. — O. se poziva i na »križeve«, kako on naziva znakove koje je V. Novak protumačio kao simboličku invokaciju. Međutim, »križevi« nisu stavljeni na početvak izvoda iz isprava u kojem bismo ih slučaju jedino morali protumačiti kao simboličku invokaciju. Osim toga, oni uopće nisu ubilježeni po nekom sistemu: u početku su upisani između izvoda a kasnije su sve rjeđi. Kako je, nastavlja O., Zvonimirovo suđenje u Šibeniku bilo 1077/8, i to za zemlju koja je »mnogo godina« prije toga bila nabavljena u Solinu, a zemlja je dana samostanu, »to je on morao postojati mnogo prije te godine« (n. mj.). Polazeći sa pogrešnog stanovišta da su izvaci o kupnjama u kartularu upisani kronološkim redom, autor je Jakova »Marianorum ducem« datirao »dosta vremena prije 1077/8«. No, kako se to nije dalo dovesti u sklad s Jakovom »morsti-

cusom«, O. nalazi izlaz u tvrdnji da je »taj Jakov bio (pri)morski župan, a ne vladar Neretvana«. On dopušta »da su nastojnici s oznakom Marianorum ili Maranorum bili odgovorni za poslove čitavog područja neretvanske oblasti«, ali tvrdi da su »morstici upravljali samo jednim njezinim dijelom« (150). Zato se dalje, protiv jasnog Konstatinova teksta, morao pozvati na Šišića, koji je tvrdio da se jedna neretljanska županija nazivala primorska ili morska. Dokaz je za takvu tvrdnju tražio u falsifikatima. No, ondje nije mogao naći uz »atribut morsticus« zaista i riječ iupanus, koju je već i Karaman jednostavno dodao tamo gdje je nije bilo. Nakon svega ipak nalazimo u autora i ovaj zaključak: »Je li *Jacobus, Marianorum dux*, jedna te ista osoba kao i *Jacobus morsticus*, ne znamo« (151). Najzad, O. nalazi i neobično rješenje za Slavca. »Ako tvrdimo, da je Slavac bio kralj Hrvata, time ne niječemo, da je on istodobno, i upravo zato, bio vladar Neretvana« (152). On misli da u prilog njegovu mišljenju govori i činjenica što »pisar u kartularu nije označio zemlju ili narod toga stranog vladara« (n. mj.).

U prilog ranom postanku samostana govore, kako O. misli, neki zajednički svjedoci s fundacionalnom ispravom samostana sv. Benedikta u Splitu, kao i kupnja dječaka Zlobe, koja dokazuje da »je Petar već šezdesetih godina XI. stoljeća morao početi voditi brigu za školovani podmladak samostana« (155). S obzirom na datiranje uvodnog dijela kartulara (podatak o »post multorum annorum curriculum«) autor nalazi opet neko nerazumljivo tumačenje: »Dopuštamo, iako ne vjerujemo, da se sve to tako dogodilo, ali je u tom slučaju crkva morala biti sagrađena poslije 1060., a samostan uređen oko 1069 godine« (155). Ali je tom tumačenju dodao još dva: Petar je najprije zaključio da će sagrađiti crkvu sa samostanom, a u bolesti se zavjetovao da će u toj crkvi postati monah. Ili, tim je riječima htio Petar »označiti tok godina poslije vlastitoga rođenja, i da taj podatak pripada na curriculum vitae Petra, a ne crkve. Drugim riječima, da je Petar obolio u odmaklim godinama« (155—6). Sva se tri mišljenja ne mogu ocijeniti drugačije nego kao kombinacije bez podloge u izvorima.

Tako ni taj prilog nije mogao, prema mom uvjerenju, oslabiti kronologiju koju su s obzirom na postanak crkve i samostana sv. Petra u Selu postavili M. Barada i V. Novak.

Nada Klaić

Gdje se nalazila Porfirogenetova »Vrulja«?

Ferdo Šišić u »*Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara*«, Zagreb 1925, str. 452, piše prema Porfirogenetu: »U zemlji Paganiji naseljeni su gradovi (castra): (*τὸ Μόκκορ*), *Vrulja* (Verulia), *Ostrog, Labčanj*«, a u bilješci piše o *Vrulji*: »Ovo je ime sačuvano u nazivu drage *Vrulje* između Omiša i Makarske«. Tu su smještali *Vrulju* i neki raniji historičari, od Račkoga (Doc. 416) dalje, a neki su je lokalizirali u selu *Brelima* (tj. *Vrelima*) i to u Gornjim *Brelima* (na primjer, M. Barada, *Topografija Porfirogenitove Paganije*, Starohrv. prosvjeta, N. S. II, 1—2, 1928, str. 53).

U morskoj uvali *Vrulja* ne može se tražiti carev grad *Vrulja* ni po položaju ni po prirodi mjesta: tu je nagla strmina, divlji kraj izložen najjačim udarcima bure s biokovskih Dubaca, gdje nije moglo biti ni selo ni naselje. Ova se *Vrulja* nazivala i *Pusta Vrulja* i spominjala se kao granica splitske nadbiskupije i makarske biskupije. Naziva se »*Velika Vrulja*«, za razliku od »*Male Vrulje*« između sela *Podgore* i zaselka *Vrulje* između *Podgore* i *Drašnica*.

U Makarskom Primorju ima jedna druga *Vrulja* — a to je otprilike četvrti dio *Podgore* — u kojoj se i inače našlo tragova grobišta rimskog naselja ili tabora. U splitskom muzeju nalazi se odatle jedna grobna amfora. U toj *Vrulji* ima obilni, veliki, nikad nepresušni izvor dobre vode. Poznato je da u *Podgori* ima naselje *Vrulja* [v. *Mascek, Geographisch-Statistisches Repertorium der bewohnten Orte im Königreiche Dalmatien*. Zara 1888, 69: *Vrulja, zaselak Podgore* (Weiler, grupa kuća)].

Pod ovu *Vrulju* pripada lokalitet *Vruljski* (tj. kraj), područje podgorskih vinograda, a u morskoj uvali *Mala Vrulja* ima blizu obale više gogolja iz mora pa se zato ovo mjesto i zove *Vrulja* i to *Mala Vrulja*, za razliku od *Velike Vrulje* između *Omiša* i *Makarske*.

Inače ima naziv »*Vrulja*« na više mjesta za selo, naselje i zemljište, na primjer u *Trebinjskom, pljevaljskom* i *đakovačkom kotaru* i dr., kako se može vidjeti u građi za *Akad. rječnik*.

B. Rupčić, *Ubikacija Vrulje, stare dosad nepoznate župe Vrulja kod Ljubuškoga* (Rad JAZU 322, str. 265 sl.) nalazi trag te *Vrulje* u nazivu (*V*)*ruļjaš* u perječju *Peći, Tihaljine, Mlade i Trebižata*, toga četveroimena pritoka *Neretve* u *Ljubuškom*

kraju, ali s tim mjestom ili župom Vrulja u Hercegovini nema nikakve veze »grad« (castrum) Vrulja u Porfirogenetovoj Paginiji.

U kasnijim matičnim zapisima, osobito pisanim latinski i talijanski, i u zapisima iz XVIII st. mjesto se Podgora naziva *opidum* (tako najčešće), *castrum*, talijanski *castello*, a u hrvatskim zapisima »kaštel Podgora«, bez sumnje zato što je Podgora u ono doba ratova s Turcima i uskocima vrijedila kao donekle utvrđeno mjesto (v. Zbornik za nar. život XXIV, str. 100).

Marijan Stojković

Jugoslavenski istorijski časopis

Poslije prva dva broja koja su izašla potkraj 1962 (v. HZ XV, 1962, 343—344), JIČ je, kao »organ Saveza historičara Jugoslavije«, nastavio s izlaženjem i ove godine, iako su različite smetnje tehničke prirode utjecale na njegovu redovitu pojavu u 3-mjesečnim razmacima. Uza sve to izašla su ove godine sva tri predviđena broja a četvrti je u štampi.

U spomenuta tri broja objelodanjeni su članci (rasprave): G. Ostrogorski, Vizantija i Južni Sloveni (I, 3—14); B. Đurđev, O procesu razvitka čovečanstva do moderne civilizacije (I, 15—36); M. Kos, Gradivo za starejšo zgodovino Slovencev v arhivih izven naših meja (I, 37—42, II, 59—67); J. Šidak, Seljačko pitanje u hrvatskoj politici 1848 (II, 3—30); J. Marjanović, Velika Britanija i narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji 1941—1945 (II, 31—42); F. W. Deakin, Britanija i Jugoslavija 1939—1945 (II, 43—58); V. Čubrilović, U čemu je suština i kakva je istorijska i kulturna uloga prvog srpskog ustanka (III, 3—18); B. Grafenauer, Razvoj in struktura države karantanskih Slovanov od VII. do IX. stoletja (III, 19—30); J. Šidak, Južnoslavenska ideja u ilirskom pokretu (III, 31—42); M. Apostolski, A. Hristov i R. Terzioski, Položaj okupirane Makedonije u drugom svetskom ratu 1941—1944 (III, 43—72).

U rubrici Prilozi slijede: J. Tadić, Naučna zaostavština Mihajla Peterkovića (I, 55—58); D. Biber, Pregled izvora za pita-

nje jugoslovensko-nemačkih odnosa 1933—1941 (I, 59—72); B. Petranović, Prilog izučavanju planiranja i financiranja privredne obnove u Jugoslaviji 1945—1946 (II, 88—101); Č. Popov, Odjeci odluka II zasjedanja Avnoja u Vojvodini (III, 73—94); J. Tadić, Arhiv Konstantina Jirečeka (III, 95—97).

Rubrika Diskusija sadržava priloge: N. Klaić, Uz diskusiju o odnosu Petra Zrinskog prema ozaljskim podložnicima u mjesecu ožujku 1670 (I, 43—46); J. Marjanović, Još jednom o pitanju jugoslovenstva u ustanku 1941 (I, 47—54); N. Klaić i B. Grafenauer, Seljačka buna 1573. godine u Hrvatskoj. Povodom knjige J. V. Bromleja (II, 68—87); J. Šidak, Ponovo o odnosu Petra Zrinskoga prema kmetovima u doba urote 1670 (III, 99—104).

Pretežan dio priloga otpada na rubrike: Prikazi i kritike (I, 73—137; II, 102—152; III, 105—143); Ustanove i organizacije; Kongresi, konferencije i savjetovanja; In memoriam; Beleške. Na kraju svakog broja nastavlja se vrlo instruktivan popis poslijeratnih doktorskih disertacija iz historijskih nauka, u najširem smislu te riječi, raspoređenih po godinama njihove obrane.

Među ocenama, od kojih su neke dosta opsežne (B. Grafenauer — Vsemirnaja istorija III, I, 106—118; M. Gross — F. Zwitter, Nacionalni problemi v Habsburški Monarhiji, II, 114—123; A. Radenić — H. Übersberger, Österreich zwischen Russland und Serbien, II, 137—146), mnogo ih se odnosi na hrvatsku povijest. To su ocjene: I. Mahnken, Dubrovački patri cijat u XIV veku (B. Krekić — J. Mijušković-Kalić, I, 73—78); G. Stanojević, Dalmacija u doba morejskog rata 1684—1699 (V. Vinaver, I, 82—83); V. Bogdanov, Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića (J. Šidak, I, 84—88); I. Karaman, Valpovačko vlastelinstvo (Sl. Gavrilović, I, 88—90); S. Gavrilović, Iz ekonomsko-socijalne istorije Srema i Slavonije sredinom XVII veka (I. Karaman, II, 109—114); J. Horvat, Povijest novinstva Hrvatske 1771—1939 (V. Krestić, II, 123—128); Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 1—14 (I. Karaman, III, 113—119).

U br. 3 uvršten je i Izvještaj o glavnoj godišnjoj skupštini PDH-e (I. Kampuš) i nekrolog dru Miji Mirkoviću (J. Šidak).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB